

5. De Schriftlezingen en de preek

In ons nadenken over onze kerkdiensten zijn we nu aanbeland bij ‘de dienst van het Woord’. In dit deel van de dienst staan de Schriftlezingen (Bijbellezingen) centraal en wordt de preek gehouden. Als er meerdere lezingen zijn, wordt er tussen de lezingen door vaak gezongen. Die liederen zijn er niet ‘ter afwisseling of opluistering’ van het gesproken woord. Elk lied heeft een eigen aard en karakter. Daarover later meer. Voor nu is het misschien leuk om wat te vertellen over de wijze waarop de lezingen voor de zondag bepaald worden.

Een voorganger kan natuurlijk zelf kiezen welke teksten hij of zij die zondag wil gebruiken. Dit noemen we de vrije tekstkeuze. In de traditie van het calvinisme en van de vrije kerken (zoals evangelische gemeenten) is dit heel gebruikelijk. In de Dorpskerk is dit dus ook niet zo vreemd, wij doen dit bijvoorbeeld op de zondagen waarop we met een jaarthema aan de slag gaan.

Er bestaan daarnaast echter verschillende roosters die gevolgd kunnen worden. Het voordeel hiervan is dat je je daarmee verbindt met andere kerken die dit rooster eveneens volgen. Bovendien voorkomt dit dat voorgangers zich beperken tot ‘stokpaardjes’. Zelf vind ik het prettig om een leesrooster te volgen, omdat het je vaak brengt bij lezingen die je zelf in eerste instantie niet had gekozen. Eigenlijk is dit dus juist erg protestants. Je moet het doen met het woord dat je aangereikt wordt.

Binnen een leesrooster kun je natuurlijk zelf ook keuzes maken. Een leesrooster is niet bedoeld om slaafs te volgen. Naast een hedendaags leesrooster van bijvoorbeeld het Nederlands Bijbelgenootschap zijn er ook heel oude leesroosters. Het ‘Lutherse Leesrooster’ is een van de oudste leesroosters die we kennen. Het heet luthers, omdat de lutheranen het nog steeds gebruiken (net zoals overigens een deel van de anglicaanse kerk dat doet), maar het is niet van Luther zelf. Het is veel ouder en gaat terug tot ver vóór de Reformatie. Het Lutherse Leesrooster is gebaseerd op het Romeins Missaal. Dit oude leesrooster, dat deels wortelt in de traditie van de synagoge, werd door Alcuinus (734-804) herzien. Alcuinus was de geestelijk raadsman van Karel de Grote. Dit leesrooster kende aanvankelijk alleen een brieflezing en een evangelielezing. De eerste lezing uit het Oude Testament is pas later toegevoegd. Dat betekent niet dat er niet uit het Oude Testament gelezen werd, alleen niet in de dienst op zondagmorgen. Het Lutherse Leesrooster kent een eenjarige cyclus.

In 1969 kreeg de Rooms-Katholieke Kerk een nieuw leesrooster, dat het Romeins Missaal verving. Dit leesrooster, het zogenaamde ‘Rooms-Katholiek Lectionarium’ kent een driejarige cyclus. Het rooster kent een A- (Mattheüs), B- (Marcus) en een C-jaar (Lucas).

In de Verenigde Staten werd dit leesrooster in de jaren ’80 door een zestal kerkgenootschappen gereviseerd. In Nederland nam de Oudkatholieke Kerk dit gereviseerde leesrooster met een aantal wijzigingen over (het zgn. ‘Oudkatholiek Lectionarium’). Dit leesrooster is weer het uitgangspunt geweest voor het ‘Gemeenschappelijk Leesrooster’ dat gebruikt wordt in het Dienstboek van de Protestantse Kerk in Nederland. Het ‘Oecumenisch Leesrooster’ van de Raad van Kerken in Nederland is gebaseerd op het Gemeenschappelijk Leesrooster van de PKN, in bepaalde perioden aangevuld met alternatieve lezingen.

Intermezzo: de klokken en de kaarsen

In de meeste kerken worden er, net als in onze Dorpskerk, voor de dienst een of meerdere keren klokken geluid. Het is een signaal dat de openbare eredienst in de kerk bijna gaat beginnen. En wie het hoort, wordt uitgenodigd daaraan mee te doen. Veel kerken hebben maar één klok, maar als er meerdere klokken zijn is het gebruikelijk dat er onderscheid in het geluid gemaakt wordt, passend bij de

functie van het luiden (bij vreugde of verdriet, bij gebed of als oproep tot de eredienst). Een mooi gebruik is het om de klok te luiden bij het bidden van het Onze Vader.

Vanouds hebben kaarsen geen rol in de gereformeerde liturgie. Toch staat er al lange tijd een paaskaars in de Dorpskerk. Het symboliseert de opstanding van Christus, het Licht der wereld. De paaskaars brandt al voordat de kerkgangers de kerk binnenkomen, als teken dat Christus de Gastheer is. Hij verwelkomt zijn gemeente in zijn licht. Aan deze kaars worden aan het begin van de dienst de kaarsen op de tafel aangestoken. Ook worden dan in sommige kerken de kaarsen bij de lezenaar of kansel aangestoken. Dit gebeurt in stilte, of met een lied of spreuk. Dit is de handeling waarmee de dienst 'opent'.

Terug naar de dienst

We hebben gezongen en gebeden en nu is het moment dat er uit de Bijbel wordt gelezen. De protestantse traditie kent geen specifieke ordening of indeling volgens welke de boeken gelezen worden. Er is een Schriftlezing en die wordt vervolgens uitgelegd in de preek. In deze traditie leest men dus waarover gepreekt zal worden. Schriftlezing en preek vormen één geheel en de voorganger kiest zelf het te lezen gedeelte uit.

In de rooms-katholieke, evangelisch-lutherse en anglicaanse traditie staan de lezingen meer op zichzelf. De preek kan dan ook 'losser' van de gelezen tekst zijn, het is als het ware minder 'bijbelstudie-achtig'. Het belangrijkste is immers dat de teksten gelezen zijn, hardop. Vrijlandt zegt hierover: "De bijbel is geen leesboek, maar een vóórleesboek. De oude verhalen dienen gereciteerd te worden, en moeten zo tot klinken gebracht worden dat ze een levende werkelijkheid worden voor ons die hier samen zijn." De vroege kerk kende vier Schriftlezingen, respectievelijk uit de Thora (de eerste vijf boeken van Mozes), de profetische boeken, uit de Handelingen of brieven, en de evangeliën. Een lector las de eerste drie, een ouderling (presbyter) of diaken het evangelie.

In de tijd van Karel de Grote werden in het Westen op zondagmorgen de lezingen in de hoofddienst teruggebracht tot twee lezingen: epistel (brieflezing) en evangelie. Dat wil niet zeggen dat er niet uit het Oude Testament werd gelezen. Naast de hoofddienst op zondagmorgen waren er immers nog vele andere diensten. Denk maar aan de gebedsdiensten zoals die in kloosters tegenwoordig nog steeds in ere worden gehouden. In de getijden werd er uit de hele Bijbel gelezen. Daarnaast kende men ook de zogenaamde 'preekdiensten'.

Mede omdat in de twintigste eeuw veel andere diensten verdwenen, werd er in veel gemeenten een oudtestamentische lezing aan het (Oecumenisch en Luthers) rooster voor de zondagmorgendienst toegevoegd.

Een mooi oud gebruik is dat de lezingen van epistel (brief) en evangelie aan beide zijden van de tafel gedaan worden. Er wordt dan gelezen van achter een lessenaar (in mooi liturgische taal ook wel 'ambo' genoemd). Op het kerstfeest gingen we bij de evangelielezing staan. Dat is een oud gebruik. Zoals leerlingen bij binnenkomst van een meester of juf in het lokaal gaan staan, of zoals de ministerraad bij binnenkomst van koning en koningin gaat staan, zo gaat de gemeente van Christus staan wanneer haar Heer 'in het gewaad van zijn Woord binnenkomt'. Dat gaan staan heeft dus alles te maken met eerbied voor Christus, maar ook met het vreugdevolle besef dat Hij midden onder ons is. Om het nog 'feestelijker' te doen kan de evangelielezing ook worden ingeluid met een kort gezongen 'hallelujavers'.

Al met al, *drie* Schriftlezings dus... is dat niet te veel van het goede? Sommigen houden immers niet van lange kerkdiensten. De koffie wacht... Niets moet, dat is een goed protestants principe, ook als het over liturgie gaat. Nogmaals: de liturgie is geen dwingende structuur waarbinnen van alles moet.

Toch heeft het iets moois en gezonds om de Bijbel in al haar veelkleurigheid in de liturgie te laten klinken: Thora, profeten, brieven en evangelie. Liturgie is altijd méérstemmig. Bovendien..., is het niet realistisch om ervan uit te gaan dat de tijd die veel mensen thuis aan het bijbellezen besteden in de afgelopen 30 jaar eerder minder dan méér is geworden...? Daarmee worden de lezingen uit de Bijbel in de kerk op zondag alleen nog maar waardevoller en belangrijker.

Zelf probeer ik te variëren en er bij de voorbereiding van de diensten op te letten dat het niet te veel wordt. Soms laat ik een lezing weg of kort ik de lezingen in. In de preek probeer ik niet alles uit te leggen en sommige lezingen gewoon op zichzelf te laten staan. Rondom de lezingen wordt gezongen, met name uit de psalmen. En dat zijn natuurlijk ook in de eerste plaats ‘gezongen lezingen’. Immers, het mooie van de psalmen is dat het niet alleen liederen zijn, maar vooral ook teksten uit de Bijbel. Een psalm is dus ook volop ‘Gods Woord’. Daarover zal ik later ook nog wel wat vertellen; hoe komt die psalmkeuze tot stand?

Na de eerste lezing wordt vaak een psalm gezongen. In de liturgie heeft die psalm al sinds de tweede eeuw een eigen naam: de *gradualepsalm*. Dit woord gebruiken wij in de Dorpskerk niet, maar in deze serie is het misschien wel leuk die naam even te uit te leggen. Al in de tweede eeuw heet de psalm die na de eerste lezing wordt gezongen, ‘graduale’. *Graduale* komt van ‘gradus’ dat trap of trede betekent. De zangers gingen bij dit lied op de trede van de ambo (lezenaar) staan, ‘op weg naar de lezing’. Kenmerk van de *gradualepsalm* is vanouds dat zij ‘*responsoriaal*’ gezongen wordt. Dat betekent dat de gemeente de voorzanger antwoordt met een keervers, een soort refrein dus. Daar komt het dan ook vandaan dat we deze psalm ook wel ‘antwoordpsalm’ noemen. Op deze manier wordt het zingen van de psalm echt een gemeenschappelijk gebeuren. Voorzanger en gemeente reageren op elkaar, in een afwisselend spel. Trouwens, alle lezingen werden vroeger natuurlijk op een reciteertoon gezongen. Zonder microfoon is dat de beste manier om verstaanbaar te zijn in een kerk met een grote akoestiek. Deze manier van bezig zijn met de psalmtekst is voor veel mensen sterk meditatief.

Er zijn verschillende manieren om de Psalmen in de liturgie ten gehore te brengen. We beginnen de dienst met de *Introïtuspsalm*. Dat is vaak een berijmde psalm, uit de calvinistische traditie van het Geneefs Psalter, genoemd naar de plaats waar deze berijming in 1562 tot stand kwam, Genève. Initiator van deze psalmberijming was Johannes Calvijn. De melodieën die in zijn tijd geschreven werden, zijn ook weer meegegaan in ons Liedboek.

Wij zingen op de plek van de oude *gradualepsalm* vaak een berijmde psalm, omdat dit voor ons de meest vertrouwde wijze van psalmzingen is. Jammer genoeg gaat hiermee het vraag- en antwoordkarakter verloren. Gelukkig heeft het nieuwste Liedboek bij veel psalmen ook antwoordpsalmen opgenomen. Voorbeelden hiervan zijn Psalm 85b, 98d, 119b. Ik vind het inspirerend om ook af en toe eens zo’n psalm te zingen op de plek van de *gradualepsalm*. De antwoordpsalmen zijn onberijmd. Dat wil zeggen: niet op rijm gezet en als het ware rechtstreeks vanuit de Bijbel gezongen. Dit in tegenstelling tot de strofische vorm van het Geneefs Psalter.

Qua thematiek zijn er altijd lijnen te leggen tussen de psalm en de lezingen van die zondag. In die zin geeft de psalm ook een ‘antwoord’ op de lezing, een soort reflectie.

Na de tweede lezing en vóór het evangelie (of wanneer het aantal lezingen tot twee wordt beperkt, in aansluiting op de *gradualepsalm*) kan er een halleluja gezongen worden als begroeting op het

evangelie. Een feestelijke begroeting, omdat wij in de woorden van het evangelie de Heer zelf ontmoeten. Tijdens mijn studiereis naar Londen bezochten we een aantal anglicaanse diensten. Ook daar zag ik hoe het evangelieboek vol eerbied en respect werd aangedragen en in de kerk omhoog gehouden. Een mooi gebaar, het evangelie wordt zo letterlijk ‘hoog’ gehouden.

Het halleluja wordt vaak opgevuld met een psalmvers, gezongen op een abdijstoon. Dat is een manier van zingen die men in de kloosters nog kent. Een voorbeeld hiervan is te vinden in het Liedboek onder lied 270c. Onder de noten van het halleluja staan de noten waarop het psalmvers wordt gezongen. In het Liedboek staan onder de nummers 338 a t/m 338m nog meer voorbeelden van hallelujaverzen. Omdat de gradualepsalm voor eenvoudige zangers steeds moeilijker en ingewikkelder werd, verving men deze in de tijd van de Reformatie door een ‘gewoon gezang’. Zo kon tenminste de hele gemeente er meezingen. De gradualepsalmen staan in het leesrooster en maken dus deel uit van het geheel van lezingen voor een specifieke zondag. In elke dienst dus psalmen te over: introïtuspsalm, gradualepsalm en dan ook nog een psalmvers verwerkt in het halleluja. Hiermee zullen veel gereformeerden (die bekend staan om hun liefde voor de psalmen...!) vast erg blij mee zijn...! 😊

Volgende keer gaan we verder in op de andere liederen die we rond de Schriftlezingen en de preek zingen. Bedankt weer voor de reacties, waardevol!